

TIL ORQALI SHAXS XARAKTERINI ANIQLASH: PSIXOLINGUISTIK YONDASHUV

Nizomiy nomidagi O'zMPU Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Saidova Nargiza Ismatulla qizi

Talaba: Abdusattarova Asem

Annotatsiya

Ushbu maqolada til va shaxs psixologiyasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik psixolinguistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Nutqning leksik, grammatik va pragmatik xususiyatlari insonning xarakteri, temperament turi, emotsional holati va ijtimoiy munosabatlarini aniqlashda muhim manba sifatida ko'rib chiqiladi. Psixolinguistik yondashuv asosida insonning nutq orqali o'zini ifodalash mexanizmlari, til birliklarining shaxsga xos kognitiv jarayonlar bilan bog'liqligi, shuningdek, individning nutqidagi ustuvor tuzilmalar orqali uning ichki psixologik holatini baholash imkoniyatlari yoritiladi. Maqola shaxs xarakterini tildagi verbal indikatorlar asosida tahlil qilishning ilmiy asoslari va amaliy ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: psixolinguistika, shaxs xarakteri, nutq tahlili, verbal indikatorlar, temperament, kognitiv jarayonlar, pragmatika, lingvopsixologiya, nutq xulqi, til va psixologiya

Аннотация

В данной статье рассматривается взаимосвязь языка и психологии личности с точки зрения психолингвистики. Лексические, грамматические и прагматические особенности речи анализируются как важные индикаторы характера, темперамента, эмоционального состояния и социальных установок человека. На основе психолингвистического подхода раскрываются механизмы самовыражения через язык, связь языковых единиц с когнитивными процессами личности, а также возможности выявления внутреннего психологического состояния по доминирующим

структурам речи индивида. Статья подчёркивает научную и практическую значимость анализа личности по вербальным сигналам.

Ключевые слова: психолингвистика, характер личности, анализ речи, вербальные индикаторы, темперамент, когнитивные процессы, прагматика, лингвопсихология, речевое поведение, язык и психология

Annotation

This article examines the relationship between language and personality psychology from a psycholinguistic perspective. Lexical, grammatical, and pragmatic features of speech are analyzed as significant indicators of an individual's character, temperament, emotional state, and social attitudes. The psycholinguistic approach highlights mechanisms of self-expression through language, the connection between linguistic units and cognitive processes, and the potential to assess an individual's inner psychological state through dominant speech patterns. The article demonstrates the scientific and practical value of identifying personality traits based on verbal markers.

Keywords: psycholinguistics, personality traits, speech analysis, verbal indicators, temperament, cognitive processes, pragmatics, linguistic psychology, speech behavior, language and psychology

Kirish. Til inson tafakkuri, his-tuyg'usi va ruhiy dunyosining eng muhim ifoda vositasi sifatida shaxsning ichki psixologik xususiyatlarini aks ettiruvchi noyob tizimdir. Psixolinguistika fanining rivojlanishi til va psixika o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni chuqur tahlil qilish imkonini yaratdi. Shaxsning xarakteri, temperament turi, emotsional barqarorligi, ijtimoiy munosabati va kognitiv jarayonlari uning nutqida bevosita namoyon bo'lishi mumkin. Nutq jarayonida qo'llaniladigan leksik birliklar, grammatik tuzilmalar, intonatsiya, nutq sur'ati va kommunikativ strategiyalar insonning ruhiy portretini aniqlashda muhim ko'rsatkich sifatida baholanadi.

So'nggi yillarda nutq orqali shaxsning psixologik holatini aniqlash masalasi kommunikatsiya, psixologiya, tilshunoslik, neyropsixologiya kabi sohalarda keng

tadqiq etila boshladi. Insonning o'zini tilda qanday ifodalashi nafaqat uning bilim darajasini, balki psixik jarayonlar faolligini, emotsional holatini, ehtiyoj va qadriyatlarini ham aks ettiradi. Masalan, nutqdagi tajovuzkor birliklar shaxsning impulsiv yoki affektiv xususiyatlarini, haddan ziyod ehtiyotkor ifodalar esa introvertlik yoki xavotirli holatlarni ko'rsatishi mumkin. Shu bois psixolinguistik yondashuv shaxsning ichki olamini til xususiyatlari orqali tadqiq qilish imkonini beruvchi samarali ilmiy metod hisoblanadi.

Tilning shaxs xarakterini aniqlashdagi ahamiyati ko'plab amaliy sohalarda — ta'lim, psixodiagnostika, klinik amaliyot, kommunikatsiya menejmenti, mediapsixologiya va hatto sun'iy intellekt tizimlarida ham muhim o'rin tutmoqda. Bugungi kunda mashina lingvistikasi va nutqni avtomatik tahlil qilish texnologiyalari yordamida shaxsning ruhiy holatini aniqlash yanada qulaylashib bormoqda. Biroq nutqning inson ruhiyati bilan bog'liq bo'lgan tabiiy va chuqur jihatlarini to'g'ri talqin qilish uchun klassik psixolinguistik nazariyalar, psixologik tipologiyalar va individual farqlarga oid ilmiy asoslarni puxta bilish zarur.

Mazkur maqolada til orqali shaxs xarakterini aniqlashning psixolinguistik asoslari yoritiladi. Nutqdagi verbal indikatorlar, grammatik va pragmatik birliklarning psixologik ma'nosi, shuningdek, nutq xulq-atvori bilan shaxsning kognitiv va emotsional jarayonlari o'rtasidagi bog'liqlik ilmiy tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv shaxs psixologiyasini o'rganishda yangi diagnostik imkoniyatlar yaratib, tilning inson ruhiyati bilan uzviy bog'liq ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Asosiy qism. Til va shaxs psixologiyasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik insonning nutq faoliyati orqali namoyon bo'ladigan murakkab psixik jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Psixolinguistika shu jihatdan tilning shaxs xarakterini aks ettirishdagi rolini o'rganuvchi muhim ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, nutqdagi leksik, grammatik, fonetik va pragmatik birliklar orqali insonning ichki dunyosini tahlil qilish imkonini beradi. Inson nutqi uning fikrlash darajasi, temperament turi, emotsional barqarorligi, dunyoqarashi va ijtimoiy rollarini aks ettiruvchi tabiiy ko'zgudir. Har bir inson tilni individual tarzda

qo'llaydi va aynan mana shu individual lingvistik xususiyatlar orqali shaxs xarakterining ko'plab jihatlarini aniqlash mumkin bo'ladi. Masalan, ko'p gapiradigan, tez nutq sur'atiga ega bo'lgan shaxslar odatda faol, tashabbuskor va ekstrovert tipiga yaqin bo'lsa, sekin, ehtiyotkor nutq egalarida introvertlik, mulohazalilik va ehtimoliy xavotirlik holatlari uchrashi mumkin.

Nutqdagi leksik tanlovlar ham shaxs xususiyatlari haqida ko'plab ma'lumot beradi. Emotsional so'zlar ko'p ishlatiladigan nutq ko'pincha his-tuyg'uga boy, tez hayajonlanadigan yoki psixologik jihatdan ta'sirchan insonlarga xos bo'lsa, rasmiy, standart va aniq iboralarga boy nutq tartib-sezgi yuqori rivojlangan shaxslarga tegishli bo'lishi mumkin. Shuningdek, nutqdagi agressiv, keskin yoki salbiy baholovchi birliklar insonning impulsivligidan, o'zini himoya qilish ehtiyojidan yoki ichki konfliktlardan darak berishi ehtimoli mavjud. Tilning grammatik tuzilishi ham psixologik ma'no kasb etadi. Masalan, birinchi shaxs birlikdagi fe'llarni ko'p ishlatish egotsentrik yoki o'ziga e'tibori yuqori insonlarga xos bo'lsa, ko'proq "biz" shaklidan foydalanish jamoaviylik, muloqotga ochiqlik va ijtimoiy moslashuvchanlik belgisi sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, qo'shimcha gaplar, murakkab sintaktik tuzilmalar, fikrni bilvosita ifodalash kabi nutq elementlari tahliliy fikrlash, mantiqiy tartib va kognitiv rivojlanish darajasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Pragmatik birliklar ham shaxs xarakterining muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Nutqdagi murojaatlar, muloqot strategiyalari, savol-javob uslubi, suhbatdagi dominatsiya yoki passivlik darajasi insonning o'zini tutish modeli, ijtimoiy roli va kommunikativ kompetensiyasidan dalolat beradi. Masalan, suhbatni doim o'zi boshqarishga intiladigan shaxslarda liderlik, hukmronlik yoki ba'zan tajovuzkorlikka moyillik kuzatilishi mumkin. Aksincha, suhbatda kam gapiradigan, ko'proq tinglovchi rolini bajaradigan insonlarda mulohazalilik, ijtimoiy ehtiyotkorlik yoki o'ziga ishonchsizlik belgilari namoyon bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Til orqali shaxs xarakterini aniqlash yanada ishonchli bo'lishi uchun psixolinguistik tahlilni psixologik tipologiyalar bilan uyg'unlashtirish lozim.

Masalan, Gippokrat temperament tiplari, Jungning psixologik turlari yoki Meyers-Briggs indikatorlari bilan nutq xususiyatlarini taqqoslash shaxsning yanada chuqurroq psixologik portretini yaratish imkonini beradi. Zamonaviy tadqiqotlar nutqdagi verbal indikatorlarni sun'iy intellekt yordamida avtomatik kuzatish va tahlil qilish imkoniyatini bermoqda. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar, yozma matnlar, audio va video muloqotlar shaxsning til orqali namoyon bo'ladigan psixologik ko'rsatkichlarini o'rganish uchun katta empirik baza hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, til shaxs xarakterining tabiiy ifodasi bo'lib, psixolinguistik tahlil tilning ichki psixologik mazmunini ochib beruvchi samarali ilmiy uslubdir. Nutqdagi leksik va grammatik tanlovlar, pragmatik birliklar, muloqot strategiyalari, intonatsiya va nutq sur'ati orqali shaxsning emotsional, kognitiv va ijtimoiy xususiyatlarini ishonchli tahlil qilish mumkin. Shaxsning ichki dunyosini til orqali o'rganish nafaqat nazariy jihatdan, balki ta'lim, psixodiagnostika, klinik psixologiya, kommunikatsiya sohasi va sun'iy intellekt tizimlarida ham katta amaliy ahamiyatga ega.

1. Jadval: Til birliklari va ular orqali aniqlanadigan shaxs xususiyatlari

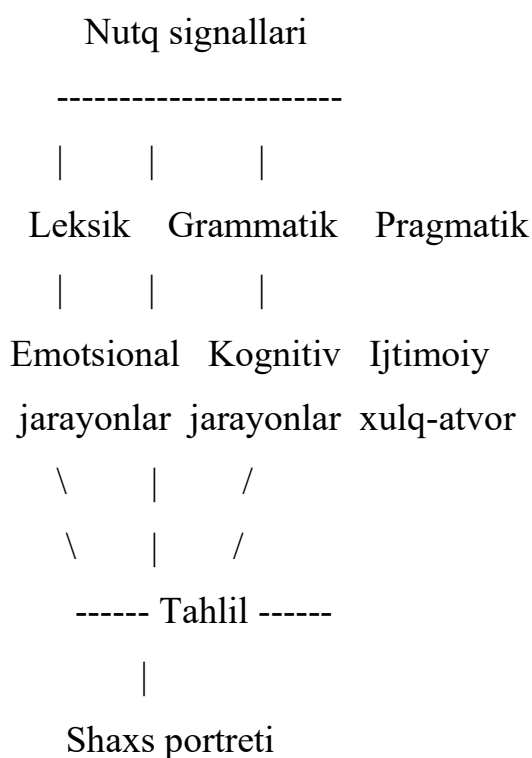
Til birligi turi	Namoyon bo'lish shakli	Aniqlanishi mumkin bo'lgan shaxs xususiyatlari
Leksik birliklar	Emotsional so'zlar, baholovchi so'zlar, agressiv yoki yumshoq iboralar	Emotsional barqarorlik, affektivlik, impulsivlik, stress darajasi
Grammatik tuzilmalar	Birinchi yoki uchinchi shaxs ko'plik/yozish, murakkab gaplardan foydalanish	Egotsentrizm, jamoaviylik, analitik fikrlash, kognitiv rivojlanish
Nutq sur'ati	Tez, sekin, notekis sur'at	Ekstrovertlik, introvertlik, tashvish darajasi, o'ziga ishonch
Intonatsiya	Ohangdorlik, ko'tarinki yoki	Emotsional fon, kayfiyat,

	past ohang	kommunikativ ochiqlik
Pragmatik birliklar	Murojaat shakllari, nutq strategiyalari, suhbatni boshqarish	Liderlik, ijtimoiy ustunlik, moslashuvchanlik, mulohazalilik
So'z boyligi	Keng yoki cheklangan lug'at fondi	Intellectual rivojlanish, bilim darajasi, tafakkur faolligi

Jadval bo'yicha tahlil

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, nutqning har bir elementi shaxsning psixologik portretini aniqlashda muhim indikator bo'lib xizmat qiladi. Leksik tanlovlar insonning emotsional holatini aks ettiradi, grammatik tuzilmalar esa fikrlash darajasi va muloqotga bo'lgan munosabatni yoritadi. Nutq sur'ati va intonatsiya shaxsning temperament turini aniqlashda katta ahamiyatga ega bo'lsa, pragmatik birliklar uning ijtimoiy rolini va kommunikativ strategiyalarini ochib beradi. Shunday qilib, til birliklarining majmuaviy tahlili shaxsning kognitiv, emotsional va ijtimoiy jihatlarini to'liqroq tasavvur qilish imkonini yaratadi.

2. Sxema: Shaxs xarakterini nutq orqali aniqlashning psixolinguistik modeli

Sxema bo'yicha tahlil

Sxema shaxs xarakterini aniqlash jarayonining psixolinguistik bosqichlarini ko'rsatadi. Avvalo, nutqdan olinadigan leksik, grammatik va pragmatik signallar qayd etiladi. Leksik birliklar emotsional jarayonlar bilan bog'liq bo'lsa, grammatik strukturalar kognitiv faoliyatga, pragmatik birliklar esa shaxsning ijtimoiy xulq-atvoriga taalluqlidir. Ushbu uch qismning tahlili birlashgach, shaxsning umumiy psixologik portreti shakllanadi. Bu yondashuv insonning ichki dunyosini nutq orqali o'rganishning ilmiy asoslangan metod ekanini ko'rsatadi.

3. Sxema: Tilga asoslangan shaxs diagnostikasi bosqichlari

Nutq materialini yig'ish

Til birliklarini ajratish

Leksik, grammatik va pragmatik tahlil

Psixologik indikatorlarni aniqlash

Shaxs xarakteri va temperamentini baholash

Sxema bo'yicha tahlil

Mazkur sxemada diagnostika jarayoni bosqichma-bosqich ko'rsatib berilgan. Birinchi bosqichda suhbat, yozma matn yoki audio material yig'iladi. Keyingi qadamda nutq tarkibi bo'laklarga ajratilib, tahlil uchun tayyorlanadi. Leksik va grammatik tahlil orqali kognitiv faollik, tafakkur darajasi va emotsional kayfiyat aniqlanadi. Pragmatik tahlil esa suhbatdagi muloqot strategiyalari orqali shaxsning ijtimoiy xatti-harakatini belgilaydi. Natijada to'liq psixologik portretga ega bo'lish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa. Til shaxsning ichki dunyosini, emotsional va kognitiv jarayonlarini aks ettiruvchi asosiy vosita sifatida shaxs xarakterini aniqlashda muhim ilmiy manba hisoblanadi. Nutqdagi leksik tanlovlar, grammatik tuzilmalar, pragmatik birliklar, nutq sur'ati va intonatsiya orqali shaxsning temperament turi, emotsional holati, ijtimoiy roli va kognitiv imkoniyatlari haqida ishonchli ma'lumot olish

mumkin. Psixolinguistik yondashuv nutq va psixika o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni o'rganish, shaxsning ruhiy portretini aniqlash va uning xulq-atvorini baholash imkonini beradi.

Maqolada keltirilgan jadval va sxemalar nutq elementlarini shaxs xususiyatlari bilan bog'lash, leksik, grammatik va pragmatik birliklarning har birini shaxs diagnostikasida qanday qo'llash mumkinligini tushuntiradi. Shuningdek, nutq orqali shaxsni baholash jarayonining bosqichma-bosqich metodikasi ilmiy asosda yoritilgan, bu esa amaliy psixologiya, pedagogika, kommunikatsiya va sun'iy intellekt tizimlarida keng qo'llanishi mumkinligini ko'rsatadi.

Shu bois, nutq orqali shaxs xarakterini aniqlash psixolinguistik yondashuv yordamida amalga oshiriladigan samarali va ishonchli metod bo'lib, nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Mazkur yondashuv shaxsni tushunish, uning ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash hamda kommunikativ faoliyatini optimallashtirish imkonini beradi, shuningdek, ta'lim va klinik psixologiyada yangi diagnostik imkoniyatlar yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Nishanova, Z. T., Kamilova, N. G'., Xalilova, N. I., & Abdullayeva, D. U. (2020). Taraqqiyot psixologiyasi va differensial psixologiya (darslik). Toshkent: Innovatsiya-Ziyo.
- 2.Shoyimova, Sh. S. (2024). Psixologiya (darslik). Toshkent: Ijod-Print.
- 3.Marian, Viorica. (2023). The Power of Language: How the Codes We Use
- 4.Kerz, Elma, Qiao, Yu & boshq. (2022). "Pushing on Personality Detection from Verbal Behavior: A Transformer Meets Text Contours of Psycholinguistic Features."